

Agrarne promjene u Đakovštini 1918.-1941. godine

Dr. ZDENKA ŠIMONČIĆ-BOBETKO
Institut za suvremenu povijest, Zagreb

SAŽETAK

Autorica govori o procesu agrarnih promjena na prostoru Đakovštine 1918. - 1941. godine, uz osvrt na stanje koje je prethodilo. Ona razmatra političke prilike na selu i izlaže bitne odrednice gospodarske strukture. Analizira strukturu zemljišnog posjeda prije i nakon agrarnih promjena prema veličini, prostornom rasporedu, vrsti vlasništva, nacionalnosti vlasnika itd. Težište je rada na praćenju procesa agrarne reforme, koju su pratile unutrašnje kolonizacije (državna, privatna i banovinska), uz isticanje onoga što je činilo posebnost u odnosu na ostali državni prostor. Izložena je zakonodavna materija te organizacije i veze za provedbu agrarne reforme i kolonizacije.

U radu je obrađen lokalni aspekt - agrarne promjene u Đakovštini u međuraću (1918.-1941. godine). Pod Đakovštinom prostorno razumijevamo kotar Đakovo. On je imao površinu 902 km², a administrativno-teritorijalno bio je podijeljen na devetnaest općina. To su bile: Bračevci, Budrovci, Đakovačka Satnica, Đakovački Selci, Đakovo, Drenje, Gašinci, Gorjani, Krndija, Levanjska Varoš, Piškorevci, Punitovci, Semeljci, Strizivojna, Trnava, Viškovci, Vrbica, Vrpolje i Vuka. Đakovština se smjestila u izrazito poljoprivrednoj regiji. Većina njezina stanovništva živjela je na selu od poljoprivrede. Njezino je gospodarstvo imalo agrarno obilježje, a u društvenoj strukturi seljaštvo je činilo najbrojniji dio stanovništva. Karakteristično je i postojanje nacionalnih manjina. Međutim, agrarna struktura na selu nije bila povoljna za većinu, poglavito onih siromašnijih

stanovnika. Mnogo ih je živjelo na premalom posjedu, što vrijedi i za manjine. Što su za Đakovštinu značile agrarne promjene do kojih je došlo u međuraću, prvenstveno one vezane uz provođenje agrarne reforme i državne kolonizacije, ali i uz diobu i prodaju zemlje, veleposjeda i većih posjeda, te uz unutrašnju kolonizaciju, predmet je ovoga rada.

1. Bitne odrednice gospodarske strukture

Na prostoru koji je predmet rada živjela su prema popisu stanovništva od 31. 12. 1921. godine 47.602 stanovnika. Popis sadrži podatke o stanovništvu prema materinjem jeziku i religijskoj pripadnosti. U tabeli br. 1 dajemo strukturu stanovništva kotara Đakovo prema materinjem jeziku 1921. godine (vidi tabelu 1).

Tabela 1. – Struktura stanovništva kotara Đakovo 1921. godine po materinjem jeziku

Općina	Ukupno	Hrvata i Srba	Slove- naca	Nije- maca	Mađara	Čeho- slavčka	Rusina	Rusa	Ostalo
1. Bračevci	2398	1777	–	78	266	273	–	4	–
2. Budrovci	1311	1099	4	88	97	12	–	–	11
3. Drenje	3411	1455	6	1331	606	9	–	3	1
4. Đ. Satnica	1219	600	6	397	151	6	–	6	53
5. Đ. Selci	1311	640	–	373	289	–	–	9	–
6. Đakovo	6765	4944	44	1270	232	101	16	124	34
7. Gašinci	2138	1330	1	674	111	11	–	–	11
8. Gorjani	3325	1845	1	1222	226	15	–	14	2
9. Krndija	1151	33	2	1087	13	15	1	–	–
10. Lev. Varoš	3683	3358	9	101	118	81	1	4	11
11. Piškoveci	1840	1440	1	79	38	66	202	2	12
12. Punitovci	1876	882	–	31	19	939	–	2	3
13. Semeljci	3857	2747	4	896	161	2	–	24	23
14. Strizivojna	1385	1313	6	41	18	1	–	1	5
15. Trnava	3023	2705	30	121	133	20	–	1	13
16. Viškoveci	2243	1048	–	1013	167	–	–	13	2
17. Vrbica	2355	1476	2	845	17	4	–	4	7
18. Vrpolje	2126	1576	1	259	103	48	18	21	100
19. Vuka	2185	1630	1	297	138	109	–	3	7
Ukupno:	47602	31898	118	10203	2903	1712	238	235	295

Bez obzira na činjenicu da se državna doktrina temeljila na koncepciji troimenog srpsko-hrvatsko-slovenskog naroda, statistika iskazuje zajedno u posebnoj rubrici »Srbe i Hrvate«, a posebno Slovence. Stoga se Hrvati, iako većinski narod, mogu identificirati pretežno na osnovi pripadnosti katoličanstvu. Od ukupnog broja stanovnika Hrvata i Srba bilo je 31.898 ili 67% ukupnog stanovništva. Katoličkoj vjeri pripadalo je 41.839 ili 87,9% ukupnog stanovništva. Pravoslavni je bilo 4.710 ili 9,9%. Osim Srba pravoslavnoj su vjeri pripadali i Rusi. Pravoslavni je bilo u svim općinama kotara Đakovo, osim Krndije. Od njihova ukupnog broja 81,3% živjelo je u četiri općine (Bračevci, Gašinci, Levanjska Varoš i Trnava). Grkokatolika bilo je 370, a 82,3% njih živjelo je u općini Piškorevci. Toj vjeroispovjesti pripadaju i Rusini. Židova je bilo 450, od toga 86,6% u samom Đakovu. Pripadnici nacionalnih manjina činili su 32,3% ukupnog stanovništva Đakovštine. U procesu agrarne transformacije u međuraću (1918. - 1941.) ta je grupa stanovništva bila isključena iz podjele zemlje agrarnom reformom i kolonizacijom. Njemačka manjina bila je najbrojnija: činila je 21,4% ukupnog stanovništva Đakovštine. Mađara je bilo 6%, a Čehoslovaka 3,6% od ukupnog stanovništva tog područja.¹

Većina stanovništva bavila se poljoprivredom, a samo manji broj bio je zaposlen u drugim granama gospodarstva. Na kakvim su posjedima živjeli i radili, prikazat ćemo na osnovi posljednjeg popisa poljoprivrednih gospodarstava u Hrvatskoj i Slavoniji 1895. godine. Poslije prvoga svjetskog rata prvi i jedini popis bio je obavljen 1931. godine. U tabeli br. 2. dajemo strukturu gospodarstava. Gospodarstva do 5 jutara zemlje, kojih je bilo 31,67%, raspolagala su sa samo 2,3% površine. Srednjih posjeda (od 5-20 jutara) bilo je 44,3%, a raspolagali su s 25,6% površine. Sa 40% površine raspolagalo je 23,5% posjeda od 20 do 100 jutara. Samo 0,08% posjeda s više od 1000 jutara zemlje raspolaže s 28,5% površine. U đakovačkom kotaru postojala je polarizacija strukture posjeda. Prevladavao je mali i srednji seljački posjed. U kategoriji gospodarstava do 5 jutara zemlje na svako od njih otpadalo je u prosjeku 1,5 jutara zemlje. Međutim, u toj je kategoriji bilo i mnogo manjih posjeda. Tko su bili vlasnici zemlje po nacionalnosti, saznajemo iz podataka istog popisa gospodarstava. Fizičkim osobama i seljačkim zadrugama pripadala su 110.172 jutra zemlje. Od toga je u vlasništvu onih čiji je materinji jezik bio hrvatski ili srpski bilo 86.817 jutara ili 78,8% ukupne površine. Pripadnici nacionalnih manjina raspolagali su s 23.318 jutara ili 21,2% ukupne površine. Pojedinačno je u toj skupini najviše zemlje pripadalo onima čiji je materinji jezik bio njemački. Oni su bili vlasnici 16.554 jutra ili 15% ukupne površine.

¹ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921. godine, Državna štamparija, Sarajevo, 1932., 260-261.

Tabela 2. – Kotar Đakovo 1895. godine – privatni posjedi

Grupe gospodarstava po veličini zemlje (u jutrima)	Broj gospodarstava	%	Površina (u jutrima)	%
do – 1	1.080	16,76	409	0,31
1 – 5	961	14,91	2.651	2,04
5 – 10	1.162	18,03	8.837	6,81
10 – 20	1.694	26,32	24.399	18,78
100 – 200	1.512	23,46	52.007	40,06
200 – 1.000	23	0,36	2.880	2,22
više od – 1.000	5	0,08	1.707	1,31
	5	0,08	36.980	28,47
Ukupno	6.442	100,00	129,870	100,00

Izvor: Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, knj. I, Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu 1913., str. 338, 340

Mađari su bili vlasnici 5275 jutara ili 4,8% ukupne površine. Što se pak tiče vlasništva zemlje prema religijskoj pripadnosti njezinih vlasnika, situacija je bila ovakva: rimokatolici su bili vlasnici 88,5%, grkoistočni 8,7%, izraelićani 2,1% i ostali 0,7% ukupne površine.

Seljačke zadruge imale su u Đakovštini u vlasništvu 519 posjeda koji su zajedno raspolagali sa 16.749 jutara zemlje. Najviše je bilo posjeda od 20-50 jutara, njih 209, a raspolagali su sa 40,2% ukupne zemlje seljačkih zadruga; 148 posjeda od 10-20 jutara raspoložu s 13% ukupne zemlje; s 36,3% raspoložu 94 posjeda seljačkih zadruga od 50-100 jutara; samo 12 posjeda s više od 100 jutara zemlje raspoložu sa 8,2% ukupne površine.

Posjedovna situacija u Đakovštini promijenila se do prvoga svjetskog rata uglavnom kao posljedica diobe seljačkih zadruga i srednjega seljačkog posjeda, te parcelacije većih i velikih posjeda. Manji dio stanovništva bio je zaposlen izvan poljoprivrede u drugim granama gospodarstva. Potkraj prvoga svjetskog rata bilo je na području kotara Đakovo 45 poduzeća. Uz nekoliko većih, industrijskog karaktera, bila su uglavnom manja. U tabeli br. 3. dajemo strukturu poduzeća u kotaru Đakovo, na osnovi iskaza poduzeća, što se nalazi u Arhivu Hrvatske - Fond zemaljske vlade - Inspektorat ministarstva zdravlja.

Tabela 3. – Struktura poduzeća u kotaru Đakovo potkraj prvoga svjetskog rata

Vrsta poduzeća	Broj poduzeća
1. Prehrambena	29
2. Građevinskog materijala	7
3. Tekstilna	3
4. Metalska	1
5. Grafička	2
6. Ostala	5
Ukupno	45

Izvor: Jović Dragiša, Iskaz poduzeća u Hrvatskoj i Slavoniji krajem prvog rata koja su potpadala pod nadzor kraljevskog zemaljskog obrtnog nadzornika. (Građa), Zbornik, br. 10, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod 1973., 222–267.

Većina poduzeća, njih 64,4%, pripadala je prehrambenoj grani, što je i razumljivo jer je riječ o poljoprivrednoj regiji s bogatom sirovinskom osnovom. U toj grupi prevladavali su mlinovi, njih 25. Što se tiče pogonske snage, 17 ih je bilo na paru, 4 na benzin i 2 na naftu. Značajniji mlinovi u Đakovu bili su: Vlastelinski paromlin, »Sloga«, komanditno društvo Jakševac i Hager, mlin na valjke Đakovačkog dioničkog društva, Jakoba Kaisera, Baltazara i Franje Baumgartnera, te u Vrpolju paromlin »Rosa« Berte Weiss. Osim tih u Đakovštini su bila još četiri mlina u Drenju, po dva u Levanjskoj Varoši, Gorjanima, Semeljcima, te po jedan u Vrbici, Punitovcima, Širokom Polju, Velikom Nabrđu, Gašincima, Bračevcima i Svetoblažju. Đakovo je uz to imalo mljekaru, tvornicu ulja i klaonicu. Tu su bile tri od ukupno sedam ciglana, a ostale su bile u Đakovačkoj Satnici, Drenju, Semeljcima i Vrpolju. U Đakovu su zatim bile dvije tiskare, dvije ledane, tri manja poduzeća za proizvodnju čarapa i jedno metalsko. U Đakovštini su bili razvijeni obrt i trgovina, poglavito one struke koje su mogle zadovoljavati potrebe lokalnog stanovništva.

2. Političke prilike na selu nakon prvoga svjetskog rata

Potkraj prvoga svjetskog rata i u prvim godinama postojanja nove države seljaštvo Đakovštine bilo je buntovno raspoloženo i pružalo je otpor režimu. Glavni razlozi nezadovoljstva seljaštva bili su teški uvjeti života, kao posljedica dugog i iscrpljujućeg rata, ali i niza neriješenih pitanja nakon njega, na gospodarskom, socijalnom, pa i na političkom planu. Kako je u Đakovštini

seljaštvo činilo najbrojniji dio stanovništva, a većina je živjela na malim zemljišnim posjedima, očekivali su od vlasti da im razdijeli veleposjedničku zemlju. Na drugoj pak strani zaoštrena borba za vlast produbljivala je nacionalne sukobe u koje su pomalo uvučeni i širi slojevi stanovništva, pa i seljaštvo, koje ulazi u politički život. Do radikalizacije seljaka dolazi naročito u vrijeme raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Države SHS. Seljačkim nemirima bila je zahvaćena i Slavonija (Donji Miholjac, Slatina, Našice), a osobito su bili izraženi u selima Đakovštine. Nezadovoljno seljaštvo razbija, pali i pljačka veleposjednička imanja, trgovine, općine, pošte, skladišta i drugo.

Bilo je i obračuna s predstavnicima ranije vlasti (općinskim činovnicima, učiteljima, žandarima). Da je situacija bila vrlo ozbiljna, svjedoči i brzojav dr. Ivana Ribara, predsjednika mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS u Đakovu, od 31. 10. 1918. godine, u kojemu je od Narodnog vijeća u Zagrebu zatražio da odmah pošalje vojsku, jer je prijetila »velika pogibelj imovini«.²

Stanje u Đakovštini u vrijeme prevrata vrlo zorno ilustrira i izvještaj velikog župana Virovitičke županije Predsjedništvu za unutrašnje poslove Zemaljske vlade od 14. studenoga 1918. godine, iz kojega se vidi da su nemiri poprimili šire razmjere, te da je počinjena znatna materijalna šteta. U izvještaju se kaže i ovo: »U mjestu Đakovo opljačkane su sve židovske trgovine, kano i stanovi istih. Napose velike štete su pretrpjeli trgovci Epštein, Kertner, koji su zapaljeni, nadalje Kerštner, Bruck, zlatar Halas, Grünbaum i Lošitz. Opljačkan je mlin na valjke, odnešeno oko 6 vagona brašna i ukradena je ovdje gotovina od 60.000 K. Pustare biskupskog vlastelinstva tako rekuć sve su opljačkane, poimence, pustara Gaj, Štromayerovac i ona kraj Semeljaca. U ovoj potonjoj porušene su djelomično gospodarske zgrade. Pustara Lenija kraj Vuke potpuno je demolirana, sve žitarice naravno i rekvirirane i raznešene su. U općini Bračevci demoliran je potpuno općinski ured, opć. blagajna razbita je, a sadržaj K 29.981 ukraden. Isto tako orobljen je i stan opć. bilježnika. Ovdje je opljačkan veleposjednik Blumenstock i gostioničar Kordoš, kojemu je odnešeno sve. U općini Drenje demolirana je općinska zgrada, sav uređaj razbačen i uništen, opć. blagajna provaljena, ukradeno ovdje 19.580 K. U Mandićevcu opljačkani svi vinogradi, sva inštrukcija je raznošena, kano vino, što je većim dijelom prolito. Poimence opljačkani su u općini Drenje umirovljeni podžupan Kršnjavi, vlast. šumar Marušić, umirov. opć. bilježnik Sekulić kojemu su sve demolirali, te današnje činovništvo opć. poglavarstva. U opć. Lev. Varoš, ostala je općina neoštećena, ali je bilježnik Vukelić opljačkan do kraja, nadalje su ovdje orobljeni svi trgovci, napose Židovi, bolji građani i posjednici, posve je pako opljačkan vlastelinski šumar Ignjatović. Najgrozniji događaji odigrali su se u općini Trnava. Ovdje je općinsko

2 Bogdan Krizman, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918., Historijski zbornik, Zagreb, Povijesno društvo Hrvatske, br. 1-4, 1957., 111; Dragoslav Janković-Bogdan Krizman, Građa o stvaranju jugoslovenske države, Beograd, Institut društvenih nauka, 1964., 435.

poglavlarstvo posve demolirano, iz blagajne ukraden je iznos od 34.000 K. Orobljeni su posvema svi posjednici, bolji građani i trgovci. Vlastelinski vinograd posve je uništen, kano i tamo se nalazeći stari dvor, osobito teško je stradao župnik Tomašić. Ni sama crkva nije pošteđena već posve orobljena i demolirana. Buna ovdje traje i dalje, robi se kod svakoga, ko što ima, bolje rekuć jedan drugoga krade, a mrtvih imade svaki dan. U drugim općinama kotara đakovačkog bilo je došlo do djelomičnih pljačkanja, napose trgovina no općeniti položaj bijaše mnogo povoljniji, nego u gore navedenim općinama. Rad je već djelomično uspostavljen. Sva općinska poglavlarstva, osim Bračevci, Lev. Varoš i Trnava ureduju. U Drenju je također već djelomično započeto sa uređovanjem. U pojedinim mjestima ljudi vraćaju ukradeno dobro, a gdje god još se i dalje pljačka. Za uspostavu mira i reda treba bezuvjetno snažne vojničke sile, jer pljačkanje može svaki čas još snažnije započeti. Nešto vojske je već u kotar otposlato.«³

U nekim su mjestima Đakovštine nemiri i pljačke nastavljene u tijeku studenoga, posebno u općinama Trnava i Bračevci. Na ostalom području bilo je mirno ali je mir bio »tek prividan jer posvuda tinja«. Upravitelj kotara smatrao je da se situacija može držati pod kontrolom jedino uz prisutnost vojske. Prema njegovu mišljenju bez »brahijuma nema nade, da će narod ukradeno vratiti«. Prema mjestu Koritna stoga je zaista bilo poslano nešto srpskih vojnika, koji su bili stacionirani u Vinkovcima.⁴

U Vrpolju su se nalazila željeznička skladišta, pa je i tu došlo do pljačke. Osim željezničkih vagona opljačkani su pošta i paromlin. U pljački su sudjelovali seljaci Vrpolja, Strizivojne, Juškovaca, Novih i Starih Perkovaca, Čajkovaca, Velike Kopanice. Pridružili su im se vojnici Romi, a sudjelovali su i članovi Mjesne narodne straže. Nemiri u Vrpolju i okolici poprimili su šire razmjere, pa su ugrozili i osobnu sigurnost članova Mjesnog odbora Narodnog vijeća. Zbog toga je zatraženo da intervenira vojska.⁵

U Đakovu je 17. studenoga 1918. godine formirana Jugoslavenska satnija, koja se sastojala od 220 bivših vojnika, a pomagale su joj narodne seoske straže. To je pridonijelo uspostavi reda i mira, funkcioniranju vlasti, povratku ukradenih stvari i hvatanju vojnih bjegunaca. Uhapšena su 132 »zelenokaderaša« i pljačkaša, a oko 14 osoba bilo je ubijeno. »Zeleni kadar«, kojega je bilo i na ovim prostorima u vrijeme prevrata, uklopio se u stihijski i velikim dijelom pljačkaški pokret siromašnog seljaštva. Oko sredine 1918. godine računalo se da ima »do 100.000 bjegunaca i skitnica vojnih obveznika« u Hrvatskoj i Slavoniji sa Srijemom.

3 Josip Vidmar, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas, Arhivski vjesnik, I, Zagreb, Arhiv Hrvatske, 1958., 124-125.

4 Isto, 146-152.

5 Bogdan Krizman, op. cit., 122; Dragoslav Janković - Bogdan Krizman, op. cit., 547.

Najveći broj smjestio se u predjelima između Kupe i Une, dijelu zapadno od Nove Gradiške, okolici Slavanskog Broda, na području između Osijeka, Vukovara i Vinkovaca, u okolici Našica i Fruške Gore, a bilo ih je i drugdje. Agitacija protiv služenja vojske bilo je i kasnije u Đakovštini, pa i povratka iz Osijeka onih koji su bili upućeni na odsluženje vojske.⁶ Seljaštvo Đakovštine bilo je nezadovoljno i općinskim činovnicima jer su oni »uz rijetke iznimke bili tijekom ovoga rata najveći kajišari, koji su znali samo seljaka iscrpljivati i sebe obogaćivati, te koji su upravo demoralizirali narod«. Stoga se u izvještaju Mjesnog narodnog vijeća iz Đakova Narodnom vijeću SHS u Zagrebu od 23. studenoga 1918. godine kaže: »Neima gorega općinskog činovništva, nego što je bilo ovo u kotaru đakovačkomu. I uz sve pritužbe protiv njihovih protuzakornosti i protunarodnih postupaka bili su moramo iskreno priznati zaštićivani kod oblasti županije koja je znala sve te pritužbe zabaciti, ako se je našao koji seljak da se pritužio kod same kotarske oblasti u Đakovu.« U nekim mjestima Đakovštine seljaci su zahtijevali da se takvo činovništvo smijeni ili premjesti u neki drugi kraj. Neki se činovnici ni sami nisu vratili na posao već su zatražili da budu premješteni ili umirovljeni. Nezadovoljstvo seljaka odnosilo se samo na neke općinske činovnike, koji su im se zamjerili. Nastojalo se da se situacija u selima Đakovštine smiri. Odbori narodnog vijeća bili su radi toga u stalnom kontaktu sa seljacima. Narodni poslanik dr. Ivan Ribar osobno je obišao cijeli kotar, održavao sastanke po selima i komunicirao s pojedinim seljacima.⁷

Na radikalizaciju seljaka djelovali su svakako i povratnici iz Rusije. Ideje koja su oni propagirali zahvatile su i neke članove »narodnih zaštita«. ⁸ Stoga je vlast bila prisiljena raspustiti neke nepouz dane »narodne zaštite«, kao npr. onu u Vrbunji. »Narodna garda« bila je ovdje raspuštena pošto je navodno počela širiti boljševizam.⁹

3. Normativni aspekt agrarnih promjena

U ovom dijelu rada dat ćemo kraći osvrt na temeljne propise na osnovi kojih su provedene promjene u vezi sa zemljišnim posjedom. Riječ je, dakako, o propisima koji su se primjenjivali i u drugim dijelovima Hrvatske, kad su u pitanju

6 Bogumil Hrabak, Dezertstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama u prvom svjetskom ratu, Zbornik historijskog instituta Slavonije i Baranje, br. 16, Slavonski Brod 1979., 19.

7 Josip Vidmar, op. cit., 138-140.

8 Ferdo Čulinović, Ocjeci oktobra u jugoslavenskim krajevima, Zagreb, 27. srpanj, 1957., 91-132.

9 Josip Vidmar, op. cit., 153

bili provođenje agrarne reforme na veleposjedima, otkup veleposjedničke zemlje putem fakultativnog otkupa, šume veleposjeda, unutrašnje kolonizacije i dr. Potreba za zakonskim reguliranjem problematike vezane uz agrarnu reformu bila je istaknuta već u Poslanici Narodnog vijeća SHS od 14. studenoga 1918. godine.¹⁰ Središnji odbor Narodnog vijeća SHS donio je potkraj istoga mjeseca zaključak o potrebi da se odmah pristupi provođenju »demokratskih agrarno-političkih reformi«. Uz ostalo on je predviđao i eksproprijaciju velikih posjeda i svih onih imanja koja su bila stečena za vrijeme rata kao ratna dobit.¹¹ Pod pritiskom zahtjeva seljaka da im se razdijeli veleposjednička zemlja, ali i sama suočena s potrebom drukčijeg rješenja pitanja vlasništva nad zemljom, vlast je 25. veljače 1919. godine donijela »Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme«. Bile su to normativne odredbe po kojima se narednih dvanaest godina provodila agrarna reforma, odnosno tako dugo dok ta problematika nije bila regulirana zakonom. Zbog njihove važnosti navodimo što su one zapravo sadržavale, a odnosilo se na velike posjede. Te su odredbe predviđale: 1. eksproprijaciju svih velikih posjeda - zemlju je trebalo dati domaćim obrađivačima; 2. odštetu za tako oduzetu zemlju trebala je urediti naknadno zakonskim putem, s tim da je za njezinu isplatu jamčila država; 3. oduzimanje bez odštete svih posjeda habsburške dinastije i habsburškog doma, svih posjeda dinastija neprijateljskih zemalja, te svih posjeda koji su ranije bili darivani tuđinu za usluge učinjene Habsburgovcima, a još nisu prešli u treće ruke; 4. raskidanje zakupnih ugovora sa zakupcima veleposjedničke zemlje koji je nisu obrađivali sami ili uz pomoć obitelji, osim stručno osposobljenih osoba; 5. zabranu izdavanja zemlje u podzakup; 7. prijelaz svih velikih šumskih kompleksa u državno vlasništvo, s tim da je zemljoradnicima dano u njima pravo na pašu, drvo za ogrjev i građu za vlastite potrebe. Velikim posjedom smatrana su sva fideikomisna dobra i posjedi od barem 100-500 jutara zemlje. Na zemlju su mogli računati oni zemljoradnici koji je nisu imali ili je nisu imali dovoljno. Prednost pri dodjeli zemlje imali su invalidi, udovice, ratna siročad i tzv. dobrovoljci.¹² Indikativno je da je dobrovoljcima borcima srpska vlada priznala još u toku rata (29. II. 1917.) pravo na 5 hektara plodne zemlje. Pravo na 3 jutra zemlje prošireno je naredbom vlade od 8. 9. 1919. godine i na dobrovoljce neborce. *Naredbom o djelomičnom izvođenju agrarne reforme* od 10. travnja 1919. godine bilo je usvojeno kao prijelazna mjera izdavanje zemlje u jednogodišnji zakup.¹³ Daljnja zakonodavna mjera vlasti bila je »Uredba o zabrani otuđivanja i opterećivanja zemljišta velikih posjeda« od 21. srpnja 1919. godine. Ona se nije odnosila na

10 Ferdo Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919., Zagreb, Matica hrvatska, 1920., 247.

11 Isto 256-257.

12 Službene novine, br. 11, 27. II. 1919.

13 Naredba Ministarskog savjeta od 10. travnja 1919. o djelomičnom izvođenju Prethodnih odredaba Ministarskog savjeta za pripremu agrarne reforme od 25. veljače 1919. godine, Agrarna reforma - Uredbe, naredbe i raspisi (dalje: Agrarna reforma I), Zagreb, Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine SHS, 1920., 18-21.

posjede države, imovnih općina i komposesorata. Posjedi pod udarom agrarne reforme mogli su se otuđiti ili opteretiti samo u zakonom propisanim slučajevima i to uz dozvolu resornog ministra. Uredbom je linearno povećan maksimum zemlje koja se ostavljala veleposjedniku. Velikim posjedima na području Đakovštine smatrani su oni koji su prelazili 300 hektara obradive ili 500 hektara zemlje uopće.¹⁴

Karakteristično je da je cijelo vrijeme do donošenja Zakona o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima u lipnju 1931. godine povećavan broj onih kojima je priznat status dobrovoljca, a time i pravo na zemlju. Činilo se to zakonskim putem, ali i odlukama Ministarskog savjeta.¹⁵

Istodobno je sužavan krug onih koji su imali pravo na zemlju izvan redova tzv. dobrovoljaca. Ni jedna zemljoradnička obitelj, osim onih koje su imale više od 10 članova, nije mogla posjedovati više od 10 jutara zemlje uključujući i vlastitu.

Osiguranje provođenja reforme i održavanja proizvodnje u prijelaznom razdoblju navelo je zakonodavca da sve velike posjede koji su došli pod udar agrarne reforme stavi pod nadzor države, a neke i pod njezinu upravu. To je regulirano »*Naredbom o državnom nadzoru i državnoj upravi velikih posjeda*« od 11. veljače 1920. godine, koja je izmijenjena 3. rujna, a 20. svibnja 1922. godine postala je zakon. Veleposjednicima je ostavljena mogućnost slobodnog raspolaganja zemljom na kojoj se nije provodila agrarna reforma. Šumski kompleksi velikih posjeda bili su stavljeni pod državnu upravu, a poljoprivredno zemljište onda kad ga vlasnici nisu mogli ili htjeli obraditi, te u slučaju ako su ometali ili nastojali izigrati provođenje agrarne reforme.¹⁶ Još u toku provođenja agrarne reforme ukazala se potreba da se dio zemlje izluči za gradilišta mještana i kolonista. To je regulirano »*Uredbom o provođenju djelomične eksproprijacije zemljišta*« od 12. veljače 1920. godine, koja je kasnije postala zakon.¹⁷ Nakon isteka jednogodišnjeg zakupa veleposjedničke zemlje korisnici agrarne reforme i dalje nisu mogli računati na vlasništvo zemlje već samo na njezin zakup, i to sada na četiri godine. U svezi s tim bila je 3. XI. 1920. donesena »*Uredba o izdavanju zemljišta velikih posjeda u četverogodišnji zakup*« koja je kasnije postala zakon. Uredbom je određeno da se zemlja može dati u zakup osobama predviđenim

14 Službene novine, br. 82, 12. VIII. 1919.: Agrarna reforma - Zakoni, naredbe i raspisi, drugi dio (dalje: Agrarna reforma II), Zagreb, Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine SHS, 1925., 37-40 (Uredba je 20. svibnja 1922. godine postala zakon)

15 Agrarna reforma I, op. cit., 48; Agrarna reforma II, op. cit., 17-18, 353-358, 363-369; Službene novine, br. 204, 16. IX. 1920.; Zakon o dobrovoljcima od 30. XII. 1921., Službene novine br. 66, 24. III. 1922.; Zakon o dobrovoljcima, Beograd, Ministarstvo vojske i mornarice, 1928.; Pravilnik za izvršenje zakona o dobrovoljcima u pogledu dodjeljivanja zemlje i kolonizacije, Ministarstvo poljoprivrede, 1931.

16 Agrarna reforma I, op. cit., 27-35; Službene novine, br. 276, 9. XII. 1922.

17 Uredba o provedbi djelomične eksproprijacije zemljišta velikih posjeda za javne interese, kolonizaciju i izgradnju radničkih i činovničkih stanova i vrtova od 12. II. 1920. godine, Službene novine, br. 276, 9. XII. 1933.

»Prethodnim odredbama za pripremu agrarne reforme« (čl. 9), zadružnim organizacijama i skupinama interesenata agrarne reforme. Potencijalni kandidati za zemlju morali su ispuniti dva uvjeta: 1. da oskudijevaju u zemlji, 2. da su je sposobni valjano obrađivati.¹⁸ Privremeni zakup zemlje bio je produžen do daljnjega rješenjem resornog ministra od 18. VII. 1924. godine.¹⁹ Daljnji korak vlasti bilo je definitivno utvrđivanje zemlje koja je imala ostati veleposjedniku, a tako i krug osoba koje su imale pravo na zemlju. Provedene su opsežne revizije agrarnih subjekata u vremenu od 1925. do 1931. godine, pri čemu je dosta zakupaca izgubilo zemlju.²⁰

Često su veleposjednici sami željeli prodati cijelu ili dio zemlje koja im je ostala poslije provođenja agrarne reforme. Razlozi su bili različiti. Ponekad je to bila loša financijska situacija, ali i nemogućnost da se ostavljena zemlja racionalno obradi. Neki nisu živjeli ovdje, pa su prodali zemlju. Veleposjednici su se pribojavali da će im zemlja biti oduzeta, pa su je i zbog toga prodavali. Nastojali su izvući korist i iz oduzete zemlje, pa se i ona prodavala, iako za to u prvo vrijeme nije postojala zakonska osnova. Pokušaja da se donesu takvi propisi bilo je u redovima Radikalne stranke (ministri za agrarnu reformu Krsta Miletić i Milan Simonović), no to nije uspjelo. Kasnije to uspijeva Hrvatskoj seljačkoj stranci, odnosno ministru za agrarnu reformu iz njezinih redova Pavlu Radiću.²¹ Fakultativni otkup zemlje bio je najprije predviđen u čl. 38. *Financijskog zakona o budžetskim dvanaestinama* od 31. VII. 1925. godine. Stjecanje vlasništva nad agrarnom zemljom njezinom kupovinom bilo je kasnije regulirano Pravilnikom o fakultativnom otkupu od 8. X 1925. godine. Prodaju zemlje odobravao je ministar za agrarnu reformu. Osim oduzete zemlje veleposjednici su mogli prodati i ostalu (šume, pašnjake i neplodno). Korisnici agrarne reforme mogli su tako otkupiti onoliko zemlje na koliko su imali pravo zakupa. Nakon podmirenja korisnika agrarne zemlje veleposjednik je mogao prodati preostalu zemlju (šume, pašnjake i neplodno) pojedincima ili pravnim osobama. To je otvorilo prilično razgranatu trgovinu zemljom. Za te poslove osnovana su i posebna društva. Mogućnošću prodaje tim putem uvelike se koristila Đakovačka biskupija.²²

18 Službene novine, br. 204, 16. IX. 1920.; Zakon o izdavanju zemljišta velikih posjeda u četverogodišnji zakup, od 20. V. 1920., Službene novine, br. 276, 9. XII. 1922.

19 Agrarna reforma II, op. cit. 94-95.

20 Naredba o definitivnom utvrđivanju objekata i subjekata agrarne reforme (od 2. III. 1925.), Beograd, Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine SHS, 1925., 1-18; Naredba o utvrđenju objekata i subjekata agrarne reforme (od 30. V. 1925.), Beograd, Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine SHS, 1925., 1-18.

21 Slavko Šećerov, *Iz naše agrarne politike 1919-1929*, Beograd, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1930., 53-54, 81-82; Miliivoje Erić, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918-1941. god.* Sarajevo, Veselin Masleša, 1958., 352-356; Toma Milenković, *Stav Radikalne stranke prema agrarnoj reformi (1919-1929 godine)*, Istorija XX veka, XI, Zbornik radova, Beograd, Institut za suvremenu istoriju, 1970., 69, 83.

Agrarni provizorij trajao je gotovo dvanaest godina. Oko sredine lipnja 1931. godine bio je donesen *Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima*, koji je kasnije izmijenjen i dopunjen. On preuzima, osim nekih manjih promjena, načela ranijih agrarnih propisa. Agrarnim subjektom priznate su sve osobe koje su po ranijim propisima dobile zemlju, a objektom one površine koje su kao takve bile utvrđene pri posljednjoj reviziji. U kotaru Đakovo došli su pod udar agrarne reforme veliki posjedi koji su prelazili 521 *jutro obradive* ili 869 *jutara zemlje uopće*. Veleposjednicima se osim užeg i šireg maksimuma zemlje u određenim slučajevima mogao ostaviti i supermaksimum. Zakonom je dana mogućnost da se crkvi ostavi zemlja i onda kada je to bilo potrebno za prosvjetne, humanitarne, vjerske i druge općekorisne svrhe. Uvjet je bio da postoji slobodna zemlja ili da se može osloboditi. Kod crkvenih posjeda učinjena je iznimka, pa se u odluci o objektima navodila samo zemlja koja se upotrebljavala za agrarnu reformu. *Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima* od 24. VI. 1933. godine učinjeni su neki ustupci seljacima naročito u pogledu uvjeta pri likvidaciji reforme. Korisnici agrarne reforme dobili su mogućnost da otkupe zemlju koju su imali u zakupu, ali samo do donošenja odluke o eksproprijaciji.²³ Zakoni i zakonske odredbe, koje su bile u suprotnosti sa *Zakonom o likvidaciji agrarne reforme* i njegovim kasnijim izmjenama i dopunama, bile su stavljene izvan snage. Financijska problematika regulirana je *Uredbom o financijskoj likvidaciji agrarne reforme*.²⁴ Poslovi vezani uz financijsku likvidaciju bili su povjereni Privilegiranoj agrarnoj banci. Vlasnici su za ekspropriranu zemlju dobili odštetu, i to do iznosa od 500 dinara u gotovu novcu, a iznad toga u državnim obveznicama od 4% koje su se imale amortizirati za 30 godina. Svi korisnici agrarne reforme, osim dobrovoljaca, morali su platiti zemlju u roku od 30 godina uz kamatu od 5% godišnje. Država je imala platiti zemlju za dobrovoljce. Odšteta za eksproprirane šume bila je regulirana *Pravilnikom* od 15. VII. 1931. godine (br. 45.485).

4. Agrarna reforma

Na području Đakovštine agrarnu reformu počelo je provoditi agrarno povjereništvo koje se sastojalo od povjerenika, ekonomskog vještaka i mjernika.

22 *Pravilnik o fakultativnom otkupu agrarnog zemljišta velikih posjeda i o naplaćivanju, knjiženju i utrošku 10% prinosa od kupovine*, Beograd, Ministarstvo za agrarnu reformu Kraljevine SHS, 1925., 1-18; Službene novine, br.237, 16.10.1925.

23 *Zakon o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima* od 19. juna 1931. god., sa izmjenama i dopunama od 5. decembra 1931. god. i 24. juna 1933. godine, *Agrarna reforma III*. Beograd, Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, 1933., 1-51. Korisnici agrarne reforme za zemlju, šume i pašnjake veleposjeda bili su prema Zakonu: 1. mjesni interesenti, 2. seoski obrtnici, 3. dobrovoljci, 4. optanti i drugi kolonisti, 5. država, 6. samoupravna tijela, 7. skupine zemljoradnika, 8. pravne osobe s općekorisnim ciljevima, 9. apsolvanti viših i nižih poljoprivrednih škola i 10. ostali subjekti, koji su ranije dobili zemlju u privremeni zakup.

24 Isto, 47, 49-51.; Službene novine, br. 161, 18. VII. 1931.

Ono je donosilo prvostepene odluke o davanju veleposjedničke zemlje u privremeni zakup. Savjetodavnu ulogu pri odlučivanju kome će se zemlja dati imali su općinski agrarni odbori.²⁵ Poslije formiranja Ministarstva za agrarnu reformu u veljači 1920. godine organizacija se mijenja. Agrarnu reformu sada u Đakovštini provodi *Županijski agrarni ured iz Osijeka*, koji je osnovan 14. veljače 1920. godine, a bio je najprije u sastavu Agrarne direkcije u Zagrebu, da bi nakon centralizacije tih poslova prešao, 10. veljače 1924. godine, u nadležnost Agrarne direkcije iz Novoga Sada, koja je imala sjedište u Beogradu.²⁶ Poslije donošenja Zakona o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima u lipnju 1931. godine, posao likvidacijske agrarne reforme bio je povjeren *Banskoj upravi Savske banovine i Komisiji za likvidaciju agrarne reforme u Osijeku*. I nakon osnivanja Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. godine poslove likvidacije agrarne reforme nastavila je obavljati spomenuta komisija u Osijeku.²⁷

U Đakovštini se našlo pod udarom agrarne reforme pet velikih posjeda, i to jedan crkveni i četiri privatna. Najveći veleposjed u Đakovštini imala je *Đakovačka biskupija*. Posjed je također pao pod udar agrarne reforme. Imao je površinu od 37.587 jutara zemlje. Obradive zemlje bilo je 9.276 jutara ili 24,7%, a neobradive 28.308 ili 73,3%. Pod šumom je bilo 25.618, pod oranicom 3.539, te pod livadom i pašnjakom 1.683 jutra zemlje. Posjed se protezao kroz 16 upravnih i 46 poreznih općina.

Županijski agrarni ured u Osijeku donio je odvojenu odluku za taj posjed 13. ožujka 1922. godine (br. 1935). Nju je kasnije potvrdila Agrarna direkcija u Zagrebu (br. 3.156 od 24. IV. 1922.).²⁸ Biskupiji su ostavljena po raznim osnovama 1.844 jutra zemlje. Za agrarnu reformu oduzeta su 6.264 jutra zemlje. Mjesnim agrarnim interesentima razdijeljena su 5.803 jutra zemlje (4.787 obradive i 1.016 jutra pašnjaka i ostalog neobradivog zemljišta). Zemlju su dobile 1.674 obitelji. Dobilo ju je i 29 obitelji mjesnih dobrovoljaca iz okolnih sela, ukupno 284 jutra. Đakovačka biskupija darovala je 100 jutara zemlje na šumskim krčevinama »Bakunovac« jedanaestorici dobrovoljaca iz Velikog Nabrđa. Domaći dobrovoljci koji su dobili zemlju bili su »marljivi zemljoradnici«, a zemlju su obrađivali »uzorno«. ²⁹ Mještani sela Đurđanci dobili su agrarnom reformom 28 gradilišta,

25 Agrarna reforma I, op. cit., 16-21, 97-102, 103-110; Narodne novine, br. 97, 26. IV. 1919.

26 Agrarna reforma I, op. cit., 124-130; 143; Agrarna reforma II, op. cit., 205-207, 220-211; Službene novine, br. 36, 18. II. 1920; br. 58, 15. III. 1921.

27 Agrarna reforma III, op. cit., 46, 103, 108-116; Službene novine, br. 179, 9. VIII. 1933.; br. 194, 26. VIII. 1939.; br. 282, 5. XII. 1939.; Narodne novine, br. 196, 30. VIII. 1939.; br. 278, 9. XII. 1939.; br. 280, 12. XII. 1939.

28 Arhiv Hrvatske, Fond 247, Agrarna reforma na veleposjedima 1919-1946. (dalje AH ARV), kut. 7, br. 8522, 4. II. 1932. Posjed se protezao u ovim poreznim općinama: Semeljci, Koritna, Kešinci, Gašinci, Vučevci, Preslatinci, Ivanovci, Gorjan, Piškorevci, Potnjani, Punitovci, Pridvorje, Svetoblažje, Čenkovo, Paučje, Musić, Trnava, Podgorje, Hrkanovci, Lev. Varoš, Vuča, Drenjski Slatinik, Beketinci, Kondrić, Vrbica, Mrzović, Drenje, Perkovci, Gjurgjanci, Viškovci, Široko Polje, Budrovci, Đakovački Selci, Forkuševci, Đakovo, Slobodna Vlast, Bračevci, Dragotin, Breznica, Lapovci, Majar, Nabrđe i Satnica.

29 Arhiv Hrvatske, Zbirka Zdravka Šantića (dalje AH ZZŠ), 1. I. 11. 2, Dnevnik i zbirka gradiva za Izvještaj

po 800 hv zemlje. Biskupija je sama rasprodala dio zemlje. Među kupcima bilo je i 36 imućnijih poljoprivrednika iz Subotice. Oni su kupili 472 jutra zemlje supermaksimuma i neke veleposjedničke zgrade. Naselili su se na zemlju i intenzivno su je obrađivali.³⁰ Kad se situacija u zemlji stabilizirala, opseg agrarne reforme postupno se smanjuje. Posjedi crkve dobivaju poseban tretman, pa im se nanovo ne oduzima zemlja za agrarnu reformu, i ne utvrđuju se objekti. Đakovačkoj biskupiji bilo je prema odluci Banske uprave Savske banovine ostavljeno 1.009 jutara obradive zemlje i 25.617 jutara šume. Na račun užeg maksimuma ostavljeno je, kao i drugim veleposjedima u tom kraju, 521 jutro zemlje u poreznim općinama Đakovo, Budrovci, Tmava, Drenje i Satnica. Kao širi maksimum ostavljeno je 346 jutara zemlje, nakon što je prije uz odobrenje Ministarstva za agrarnu reformu, odnosno Ministarstva poljoprivrede, biskupija otuđila 1.041 jutro takve zemlje. Ostavljena joj je zemlja šireg maksimuma u Đakovu, Budrovcima i Satnici. Supermaksimum zemlje od 142 jutra ostavljen je za »mljekarsku industriju, za izdržavanje pepinjijerskih gajilišta stoke i ergele, proizvodnju šećerne repe i za poljoprivrednu tvornicu žeste« u općinama Đakovo i Budrovci. U toku provođenja agrarne reforme biskupija je znatno smanjila posjed. Do početka 1932. godine rasprodala je putem tzv. fakultativnog otkupa 6.540 jutara zemlje, od čega je od tada bilo gruntovno provedeno 6.169 jutara. Posjed je bio opterećen patronatom prema rimokatoličkim župama u Đakovu, Piškorevcima, Gorjanima, Punitovcima, Semeljcima, Vrbici, Drenju, Lev. Varoši i Trnavi. Otkup patronata u zemlji bio je odobren rješenjem Ministarstva poljoprivrede (br. 65.604/VIa) od 19. studenog 1931. za rimokatoličke župe u Đakovu, Piškorevcima, Semeljcima i Vrbici. Biskupija je za otkup patronata dala 1.088 jutara zemlje. Gornjom odlukom bilo je određeno da se posjedu ekspropriira više od 2.998 jutara zemlje.³¹ U tabeli br. 4 dajemo pregled zemlje koja se upotrebljavala za agrarnu reformu po poreznim općinama.

Biskupiji je oduzeto za agrarnu reformu 2.841 jutro zemlje, a rasprodala je 8.034 jutra, u što je uključeno i 490 jutara agrarne zemlje koju su kupili mjesni interesenti. Agrarnom reformom razdijeljeno je 2.821 jutro zemlje, 1.161 mjesnom interesentu. Dobrovoljci, njih 41, dobili su 350 jutara zemlje, a 50 kolonista s općim uvjetima 160 jutara. Domaćim je seljacima razdijeljeno 82%, dobrovoljcima 12,3% i kolonistima s općim uvjetima 5,6% zemlje toga veleposjeda.³²

Pod udar agrarne reforme došao je i *veleposjed Ljudevita Karića-Kohna*, koji je imao površinu od 707 jutara. Bio je u upravnim općinama Đakovo, Drenje i

Komisije za ispitivanje i ustanovljenje posljedica dosadašnjeg rada na provođenju agrarne reforme u severnim krajevima, III, Slavonija sa Baranjom i Sremom.

30 Isto.

31 AH ARV, kut. 7, br. 8.522, 4. II. 1932.

32 AH ZZŠ, I. 1. 22. 2.

Đakovački Selci. Struktura veleposjeda prema kulturi zemlje bila je ovakva: oranica 516, livada 143, vrt 1, vinograd 10, pašnjak 2, neplodno 35 jutara.³³ Veleposjedniku je ostavljeno 530 jutara zemlje, i to 521 jutro kao širi i 9 jutara kao uži maksimum. Za agrarnu reformu oduzeto je 177 jutara zemlje. Mjesnim agrarnim interesentima, kojih je bilo 44, razdijeljeno je 116 jutara zemlje. Od toga je 25 jutara upotrijebljeno kao javno dobro i za potrebe sajmišta. Devet dobrovoljaca dobilo je 61 jutro zemlje.³⁴

Veleposjed Knobolch Ericha pl. Vučanskog bio je u kotarima Đakovo i Osijek, a u općinama Čepin i Vuka. Veleposjednici Knobolch imali su u Čepinu posjed od 892 jutra zemlje, a sastojao se od dva gospodarstva: *Branjevine* i *Lukšića*. Gruntovni vlasnik posjeda bila je Adela Knobolch. Ona je upravu posjeda predala 1912. godine svojim sinovima. Posjedom Branjevina (492 jutra) upravljao je Erich, a Lukšićem (400 jutara) Oton. Erich Knobolch bio je vlasnik i posjeda u Vuki u kotaru Đakovo, koji je imao porvršinu oko 157 jutara.

Agrarna reforma na veleposjedima obitelji Knobolch počela se provoditi 1920. godine. Vodio ju je agrarni povjerenik Ivan Plemić. Posjed se tretirao kao cjelina i vlasništvo Ericha Knobolcha unatoč žalbi veleposjednika.³⁵ Posjed Lukšić izlučen je od provođenja agrarne reforme odlukom Županijskog agrarnog ureda iz Osijeka od 28. ožujka 1928. godine. Agrarna reforma provedena je samo na zemlji Ericha Knobolcha u Čepinu i Vuki. U pitanju je bilo 649 jutara zemlje u njegovu vlasništvu. Struktura zemlje tih posjeda bila je ovakva: oranica 589, vrt 3, livada 21, pašnjak 18 i neplodno 18 jutara.³⁶ Erichu Knobolchu bilo je oduzeto za agrarnu reformu 207 jutara zemlje, od čega 98 jutara u Vuki, a ostalo u Čepinu, prema odluci Županijskog agrarnog ureda u Osijeku od 28. ožujka 1928. godine. Odlukom o utvrđivanju objekata od 24. prosinca 1931. godine Erichu Knobolchu oduzeto je u Vuki nešto manje zemlje, odnosno samo 83 jutra.³⁷

Ministarstvo poljoprivrede oduzelo mu je 1933. godine supermaksimum, kao nepotreban, a zemlja je upotrijebljena za agrarnu reformu.³⁸ Na kraju su tom veleposjedu oduzeta za agrarnu reformu u Vuki 93 jutra zemlje. Zemlja je uglavnom upotrijebljena za kolonizaciju. Deset dobrovoljaca dobilo je 71 jutro zemlje. Oni su bili porijeklom iz Plaškog, Donjeg Lapca, Drvara, Gračaca, Zrmanje i Žirovca. Dobrovoljačka kolonija *Bijeke klade* dobila je 11 jutara zemlje. Trojica seljaka iz Vuke dobila su svu ostalu zemlju, s tim da je nešto upotrijebljeno

33 AH ARV, kut. 77, br. 83.666/III, 9. XI. 1934.

34 AH ZZŠ, 1. 1. 22. 2.

35 AH ARV, kut. 82, Spisi o utvrđivanju objekata - Popis zgrada; Dopis povjerenika za agrarnu reformu u Đakovu od 25. X. 1921.

36 Isto, kut. 82, br. 95.622/III, 24. XII. 1931.

37 Isto, kut. 82, br. 17.260, 28. III. 1924.; br. 95.622/III, 24. XII. 1931.

38 Isto, kut. 82, br. 712/VIa, 7. III. 1993.

i za javne svrhe.³⁹ Naselila su se samo tri dobrovoljca. Ostalima, koji se nisu naselili, zemlja je oduzeta 1940. godine.⁴⁰

Tabela 4. – Veleposjed Đakovačke i srijemske biskupije – zemlja određena za agrarnu reformu 1932. godine po poreznim općinama

Porezna općina	Površina zemlje	
	k. j.	čhv.
1. Ivanovci	4	802
2. Preslatinci	44	1.036
3. Lev. Varoš	47	1.575
4. Čenkovo	186	170
5. Paučje	49	497
6. Musić	17	1.395
7. Kondrić	3	401
8. Dragotin	3	1.485
9. Vučevci	35	182
10. Svetoblažje	60	881
11. Bračevci	29	12
12. Podgorje	194	1.460
13. Trnava	29	163
14. Budrovci	163	1.118
15. Satnica	154	1.401
16. Viškovci	44	280
17. Piškorevci	57	222
18. Gjurgjanci	506	1.514
19. Vrbica	119	774
20. Đakovo	490	1.161
21. Hrkanovci	229	354
22. Mrzović	13	1.200
23. Nabrđe	62	875
24. Gorjani	5	100
25. Koritna	210	435
26. Potnjani	38	664
27. Široko Polje	42	–
28. Kešinci	36	67
29. Semeljci	32	510
30. Slatinik	13	808
31. Selci	62	199
32. Vuka	9	935
Ukupno:	2.998	679

Izvor: AH ARV, kut. 7, br. 8522, 4. veljače 1932. – Odluka o objektima agrarne reforme.

39 Isto, kut. 82, 4.530, 4. VIII. 1937.

40 Isto, kut. 82, 8.356, 9. XII. 1940.

Veleposjed Roberta Korskog i dr., koji je imao površinu 806 jutara, također se našao pod udarom agrarne reforme. Posjed je bio u kotarima Đakovo i Osijek (upravne općine Čepin, Hrastin i Vuka). Nekretnine veleposjeda u poreznoj općini Dopsin i Vuka bile su upisane na Samuela Kerstenbauma 2/6, Roberta Korskog 3/6, Terku Korski 1/6, s tim da su na još nekim nekretninama u Vuki kao vlasnici samostalno bili upisani Robert Korski i Samuel Kerstenbaum.⁴¹

Kraljevska banska uprava Savske banovine donijela je 6. prosinca 1933. godine (br. 3.001/VIa) odluku o utvrđivanju objekata na tom veleposjedu. Veleposjedniku je ostavljen uži maksimum od 521 jutra, širi od 55, a za agrarnu je reformu oduzeto 230 jutara zemlje. Širi maksimum ostavljen je u Vuki, i to oko 13 jutara zemlje, a ostalo u Čepinu i Dopsinu. Za agrarnu reformu veleposjedniku je bilo oduzeto 191 jutro u poreznoj općini Dopsin, a u Vuki 39 jutara. Naknadno je oduzeto još zemlje. Na kraju je oduzeto 236 *jutara zemlje*. Sva oduzeta zemlja razdijeljena je domaćim seljacima.⁴²

Veleposjed Morica Augenfelda u upravnoj općini Vrbica bio je izuzet od provođenja agrarne reforme, jer nije prelazio dopuštenu površinu. On je imao 516 jutara zemlje (505 obradive i 11 šume).⁴³

Od pet velikih posjeda na području Đakovštine koji su se našli pod udarom propisa o agrarnoj reformi zemlja je oduzeta od četiri posjeda. U tabeli br. 5 dajemo pregled provođenja agrarne reforme na veleposjedima Đakovštine.

Tabela 5. – Agrarna reforma na veleposjedima Đakovštine 1919. – 1941. godine

(u jutrima)

Veliki posjed	Ukupna površina	Fakultativno otkupljeno po Pravilniku	Površina odvojena za agrarnu reformu		
			fakultativno otkupljeno po Zakonu	ekspropriirano	preostalo za likvidaciju
1. Biskupija đakovačka	37.587	7.544	490	2.103	738
2. Robert Korski i dr.	806*	—	—	236**	—
3. Ljudevit Karić-Kohn	707	—	—	177	—
4. Erich Knobolch	650***	—	—	93	—
5. Moric Augenfeld i dr.	516	—	—	—	—
Ukupno:	40.266	7.544	490	2.609	738

Izvor: AH ARV, Fond 247.

* Površina se odnosi na zemlju cijelog posjeda u kotarima Đakovo i Osijek

** Od toga ekspropriirano u Vuki 39 jutara zemlje.

*** U kotaru Đakovo bilo je 157 jutara zemlje toga veleposjeda, a ostalo u Čepinu, kotar Osijek

41 Isto, kut. 82, br. 90.417/III. 6. XII. 1933.

42 AH ZZŠ, 1. 1. 22. 2.

43 Isto.

Veleposjedi obuhvaćeni agrarnom reformom imali su površinu 40.266 jutara zemlje, uključujući i onu u kotaru Osijek. U ruke korisnika agrarne reforme prešlo je 11.381 jutro veleposjedničke zemlje ili 28,3% njihove ukupne zemlje. Od toga su prodana 8.034 jutra zemlje ili 19,9% posjeda. Oduzeto im je bilo 3.347 jutara ili 8,3% posjeda. Dakle, mnogo više zemlje seljaci su stekli kupovinom nego eksproprijacijom u njihovu korist.

Za agrarnu reformu bilo je odvojeno 3.837 jutara obradive veleposjedničke zemlje. Ona je bila razdijeljena na 1.390 korisnika agrarne reforme. U tabeli br. 6 dajemo pregled razdijeljene zemlje i korisnika agrarne reforme.

Tabela 6. – Zemlja razdijeljena korisnicima agrarne reforme na velikim posjedima Đakovštine

(u jutrima)

Veliki posjed	Mjesni interesenti		Dobrovoljci		Kolonisti s općim uvjetima	
	broj	površina	broj	površina	broj	površina
1. Biskupija đakovačka	1.161	2.821	41	350	50	160
2. Robert Korski i dr.	70*	236	–	–	–	–
3. Ljudevit Karić-Kohn	44	116	9	61	–	–
4. Erich Knobolch	5	22	10	71	–	–
5. Moric Augenfeld i dr.	–	–	–	–	–	–
Ukupno:	1.280	3.195	60	482	50	160

Izvor: AH ARV, Fond 247.

* Podaci za cijeli posjed u kotarima Đakovo i Osijek.

Veleposjedu Đakovačke biskupije bilo je odvojeno 86,8% sve zemlje u Đakovštini koja je upotrijebljena za agrarnu reformu. Na tom posjedu zemlju je dobilo 90,7% svim mjesnih interesenata, 68,3% dobrovoljaca i svi kolonisti s općim uvjetima. Mjesnim interesentima razdijeljeno je 84,7% zemlje biskupije, a ostalim korisnicima 15,3%. Od privatnih veleposjeda zemlju je dobilo 9,3% mjesnih interesenata i 31,7% dobrovoljaca. Od razdijeljene agrarne zemlje kasnije je otkupljeno 490 jutara na posjedu biskupije.

5. Kolonizacija

a) Državna kolonizacija

Kolonizacija koju je provodila država paralelno s agrarnom reformom nije imala veće razmjere u Đakovštini kao u nekim drugim dijelovima Slavonije. Od ukupno oduzetih 3.837 jutara zemlje tamošnjim veleposjedima za kolonizaciju su upotrebljena samo 642 jutra ili 16,8%. No, ni sva ta zemlja nije poslužila za kolonizaciju, jer je dio razdijeljen među domaće dobrovoljce. Od ukupne zemlje

za kolonizacijske svrhe u Đakovštini Đakovačkoj je biskupiji oduzeto 510 jutara ili 79,4%. Međutim, zemlju su ovdje dobili osim kolonista i domaći dobrovoljci iz okolnih sela. Koloniziran je samo manji broj dobrovoljaca i kolonisti s općim uvjetima. Privatnim veleposjedima Đakovštine bilo je oduzeto samo 309 jutara zemlje, od čega su 132 jutra razdijeljena među dobrovoljce na veleposjedima Ljudevita Karića-Kohna i Ericha Knobolcha. Svi dobrovoljci koji su dobili zemlju na području Đakovštine nisu se naselili, pa je ona nekima opet oduzeta. Na veleposjedu Đakovačke biskupije od 41 dobrovoljca na zemlji je bilo naseljeno njih 37. Relativno visok postotak naseljenosti dobrovoljaca na tom posjedu zasniiva se na tome što su tu zemlju dobili domaći dobrovoljci. Drukčije je bilo na veleposjedu Ericha Knobolcha, gdje je zemlja razdijeljena dobrovoljcima kolonistima. Od njih deset koji su dobili zemlju samo su se trojica naselila. Na zemlju Đakovačke biskupije naselilo se svih 50 kolonista s općim uvjetima. Razlog zašto su se naselili treba tražiti u tome što je to bio jedan od uvjeta da zadrže zemlju.

b) Privatna kolonizacija

Na području Đakovštine mnogo važnija od državne bila je privatna kolonizacija. Ona se provodila tako da su zainteresirani kupovali zemlju sami ili putem specijaliziranih organizacija, društava, banaka, koje su prodavale zemlju. Glavni uzrok te kolonizacije bio je premalen posjed. Najčešće su pojedinci prodali zemlju u svojem kraju po relativno visokoj cijeni, a kupovali je po znatnoj nižoj cijeni u Slavoniji. Tako su na području Đakovštine u međuraću bile osnovane tri agrarne naseobine uz postojeća sela: *Hrkanovci*, *Krndija* i *Punitovci*, i dvije privatne naseobine *Ivan Dvor* i *Crkvina*. Neki naseljenici koji su kupili zemlju naselili su se i u postojeća sela.

c) Unutarnja kolonizacija

Ona se provodila posredstvom Kraljevske banske uprave Savske banovine iz Zagreba, a kasnije, u Banovini Hrvatskoj, putem Odjela za seljačko gospodarstvo. Rad na unutrašnjoj kolonizaciji obavljao se u skladu s Pravilnikom o osnivanju »Fonda za Unutrašnju kolonizaciju u Savskoj banovini« od 11. kolovoza 1930. godine. Zadatak kolonizacije bio je »da se stane na put iseljavanju stanovnika u prekomorske krajeve, da se omogući repatriranje iseljenika, da se seljačke porodice (koje imaju dovoljno radne snage, a premalo zemlje ili im je zemlja neplodna) smjeste na više i plodnije tlo, te da se koloniziraju ovdje naši ljudi iz krajeva, koji nisu pripadali našoj državi«. Kraljevska banska uprava Savske banovine prikupila je podatke o prodaji nekretnina (zemlje i zgrada), organizirala je interesente za kolonizaciju, preuzela je parcelaciju posjeda, izrađivala osnove naseljavanja, sastavljala ugovore i obavljala razne druge poslove vezane uz kolonizaciju. Financirala je tu kolonizaciju dugoročnim hipotekarnim kreditom. Kredit se davao za nabavu zemlje, podizanje zgrada, kupovinu stoke i poljoprivrednog alata i za neke druge svrhe.⁴⁴

44 Arhiv Hrvatske - Fond Savske banovine - Poljoprivredno odjeljenje, kut. 921, br. 54.404, 14. VII. 1930.

Banovina Hrvatska kupila je više posjeda s namjerom da ih parcelira i kolonizira. U te svrhe kupila je i ove posjede: »Kuševac« Hermana Adlera, dio zemlje posjeda Korski, posjed Šandor-dvor (Popović-Janković), posjede Hržić, Stanković. Do sredine 1941. godine u kolonizacijske svrhe upotrebljavan je posjed »Kuševac«, koji je imao oko 152 jutra zemlje. Veći dio zemlje (123 jutra) bilo je u Viškovcima, a ostalo u Ivanovcima. Štedionica Banovine Hrvatske kupila je taj posjed 13. siječnja 1941. godine za 1.504,534 dinara ili u prosjeku 9.900 dinara po jutru zemlje.⁴⁵ Posjed je rasparceliran u 20 gospodarstava površine od 6-8 jutara. Dio zemlje ostavljen je za zajednički pašnjak (4 jutra). Pri parcelaciji vodilo se računa o tome da svako novoosnovano gospodarstvo dobije i dobru i lošiju zemlju. Zato su se gospodarstva sastojala od četiri do pet parcela. Posjed »Kuševac« bio je vrlo pogodan za kolonizaciju. Od Đakova je bio udaljen 3-4 km, a s njim je bio povezan cestom Osijek-Đakovo i vicinalnom željeznicom Osijek - Đakovo - Vrpolje. Kolonija »Kuševac« bila je udaljena od željezničke stanice oko 1 km, a od škole u Ivanovcima 2 km.⁴⁶ Zemlja toga posjeda bila je parcelirana u svibnju 1941. godine. Kolonisti koji su platili prvu ratu uvedeni su u posjed zemlje 11. svibnja 1941. godine. Pododsjek za kolonizaciju određivao je koliko je zemlje mogao kupiti pojedini kolonist. Kolonisti su morali biti osobno prisutni kod prijema zemlje.⁴⁷ Zemlju je u toj koloniji kupilo 20 kolonista, i to iz ovih kotara: Donja Stubica, Čakovec, Marija Bistrica, Perušić i Velika Gorica, svi po zanimanju zemljoradnici. Pri kolonizaciji posredovala je »Zemlja«, zadruga za preseljavanje z. s. o. j. iz Zagreba, koja je imala sjedište u Hrvatskom seljačkom domu na Marulićeve trgu 13. Potencijalni kolonisti bili su obvezani da prije dobivanja zemlje i preseljenja ispune *Upitni arak za preseljenike-koloniste*. Na kolonizaciju su mogli računati samo oni seljaci koji su posjedovali neku imovinu. U upitnom arku morali su uz osobne podatke navesti imovinu kojom raspolažu, za koliko i kada je mogu prodati i kakav posjed žele kupiti. Upitni arak morao je potpisati budući kolonist i oni članovi njegovog domaćinstva koji su se imali s njime preseliti. Istinitost podataka, te da je budući preseljenik »valjan i marljiv gospodar, te kao takav zaista vrijedan preseljenja«, potvrđivao je povjerenik zadruge »Zemlja«, ili povjerenik ogranka Seljačke sloge, ili povjerenik Gospodarske sloge.⁴⁸ Budući kolonisti mogli su računati na kredit iz *Fonda za unutrašnju kolonizaciju banovine*. Kredit se davao na 10 godina uz 2% kamata godišnje. Banovina Hrvatska zadržavala je pravo zaloge na kupljenim nekretninama, koje su se upisivale u zemljišne knjige. Banovina je imala pravo naplatiti odjednom cijeli dug, u slučaju kada bi kolonist prodao nekretnine bez njezina odobrenja.⁴⁹ Kolonisti u koloniji »Kuševac« počeli su s izgradnjom kuća već u srpnju 1941. godine.⁵⁰

45 AH ARV, kut. 60. Kupoprodajni ugovor od 13. I. 1941.

46 Isto kut. 60. br. 9.628/IV, 4. II. 1941.; Izvještaj o obavljenoj procjeni zemljišta i grupaciji gospodarstava na kolonizacijskom objektu »Kuševac« kraj Đakova.

47 Isto, kut. 60, br. 229, 7. V. 1941.; Izvještaj Zavodu za kolonizaciju u Zagrebu od 16. VII. 1941.

48 Isto, kut. 60. Upitni arci za preseljenike.

49 Isto, kut. 60. Zadužnica.

Ostale spomenute posjede kupila je Banovina Hrvatska s namjerom da ih parcelira i kolonizira. Zemlja je dana privremeno na obradu seljacima, dok se ne provede parcelacija. Zemlju Roberta Korskog u Hrastinu obrađivala su iz polovine 22 zemljoradnika iz Vuke. Posjed Šandor-dvor imao je 196 jutara (od toga 77 jutara agrarne zemlje). U neposrednoj blizini bilo je još oko 15 jutara zemlje koju su napustili dobrovoljci. Oko 104 jutra zemlje toga posjeda bilo je dano na obradu iz polovine seljacima Beketinaca i nekim boljim posjednicima iz Vladislavaca. Seljaci Vladislavaca koristili su se livadama toga posjeda. Komisija Zavoda za kolonizaciju u Zagrebu, koja je obišla posjed u srpnju 1941. godine, predložila je Zavodu da »posjed što prije parcelira i naseli«. U kolonizacijske svrhe parceliran je posjed Hrčić. Bio je to manji posjed s odličnom zemljom. Nakon parcelacije bila je sva zemlja toga posjeda rasprodana budućim kolonistima. Banovina Hrvatska namjeravala je kolonizirati posjede: Stanković, Bokšić-Tompojevci i Zdenci. Zemlja tih posjeda bila je dana na obradu iz polovine seljacima, kako ne bi ostala neobrađana, tako dugo dok se ne provede kolonizacija.⁵¹

6. Stanovništvo i poljoprivredna gospodarstva Đakovštine 1931. g.

Tabela 7. – Stanovništvo, kuće i domaćinstva u Đakovštini 1931. godine

Općina	B r o j		
	Stanovništva	Kuća	Domaćinstava
1. Bračevci	2.725	577	588
2. Budrovci	1.514	310	319
3. Drenje	3.663	744	758
4. Đ. Satnica	1.322	259	299
5. Đ. Selci	1.458	284	311
6. Đakovo	7.339	1.318	1.715
7. Gašinci	2.459	505	512
8. Gorjani	3.734	761	808
9. Krndija	1.399	276	284
10. Lev. Varoš	4.118	802	808
11. Piškorevci	1.904	376	386
12. Punitovci	2.047	351	378
13. Semeljci	4.009	871	940
14. Strizivojna	1.518	325	340
15. Trnava	3.926	715	739
16. Viškovci	2.312	478	519
17. Vrbica	2.667	551	586
18. Vrpolje	2.389	490	522
19. Vuka	2.438	534	543
Ukupno:	52.941	10.527	11.355

Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. ožujka 1931. godine knj. Beograd 1937., str. 9-86.

50 Isto, kut. 60. Izvještaj Zavodu za kolonizaciju u Zagrebu od 16. VII. 1941.

51 Isto.

Popis stanovništva i poljoprivrednih gospodarstava na jugoslavenskom prostoru obavljen je 1931. godine. Prema tom popisu na području Đakovštine živio je 1931. godine 52.941 stanovnik. U tabeli br. 7 prikazujemo strukturu stanovništva, kuća i domaćinstava na području Đakovštine 1931. godine.

Stanovništvo Đakovštine povećalo se za deset godina između dva popisa za 5.339 stanovnika, odnosno 10% ili 10 promila godišnje. Porast stanovništva bio je u prvom redu posljedica prirodnog prirasta, a manjim dijelom i naseljavanja. Broj rimokatolika povećao se u promatranom razdoblju za 4231 stanovnika ili 9,2%, pa je njih bilo 46.070. Pravoslavno stanovništvo poraslo je za 1093 stanovnika ili 18,8%, pa je njih bilo 1931. godine 5803. Kod te skupine stanovništva povećanje je uz prirodni prirast bilo i posljedica naseljavanja. Smanjio se broj izrealićana, pa je njih bilo 329. Neznatno smanjenje bilježe i evangelići, kojih je bilo 201. Ovdje su 1931. godine živjela 94 muslimana. Stanovništvo Đakovštine živjelo je u 11.355 domaćinstava i 10.527 kuća. Svako domaćinstvo nije imalo kuću. Povećanje stanovništva kao demografsko-populacijska činjenica bilo je povoljno u apsolutnom broju i u postocima. Porast stanovništva osiguravao je gospodarstvu Đakovštine dovoljan broj radne snage. Međutim, razvitak gospodarske strukture Đakovštine pružao je male mogućnosti da se to stanovništvo zaposli izvan poljoprivrede. U tabeli br. 8 prikazujemo strukturu stanovništva Đakovštine prema zanimanju 1931. godine. Na poljoprivredno stanovništvo otpadalo je 80,6% od ukupnog broja stanovnika Đakovštine. To je bilo više od prosjeka u Hrvatskoj, gdje je na poljoprivredno stanovništvo otpadalo 76,3% ukupnog broja stanovnika.

Tabela 8. – Struktura stanovništva Đakovštine prema zanimanju 1931. godine

Općina	Poljoprivreda, stočarstvo i ribarstvo	Industrija i obrt	Trgovina, kredit i saobraćaj	Javna služba, slobodna zani- manja i vojska	Ostalo	Ukupno
1. Bračevci	2489	155	27	45	9	2725
2. Budrovci	1406	61	30	13	4	1514
3. Đ. Satnica	1147	150	7	13	5	1322
4. Đ. Selci	1299	102	17	21	19	1458
5. Đakovo	2792	2440	762	755	590	7339
6. Drenje	3273	303	32	44	11	3663
7. Gašinci	2245	168	10	29	7	2459
8. Gorjani	3116	513	38	58	9	3734
9. Krndija	1246	124	4	24	1	1399
10. Lev. Varoš	3800	202	43	49	24	4118
11. Piškorevci	1719	104	19	38	24	1904
12. Punitovci	1896	120	14	12	4	2047
13. Semeljci	3407	409	63	118	12	4009
14. Strizivojna	1195	118	154	22	29	1518
15. Trnava	3380	479	27	27	13	2926
16. Viškovci	2098	157	27	29	1	2312
17. Vrbica	2315	270	30	44	8	2667
18. Vrpolje	1677	389	113	95	115	2389
19. Vuka	2182	175	36	20	25	2438
Ukupno:	42682	6439	1453	1456	911	52491

Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. ožujka 1931. godine, IV, Sarajevo 1940., 216–218; Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939., 26. kolovoza 1940., Zagreb 1940., 302–303.

To je razumljivo, jer je riječ o pojoprivrednom kraju.⁵² Izvan poljoprivrede bilo je zaposleno 19,4% stanovnika Đakovštine. Obrt i industrija zapošljavali su 12,2%, javne službe i vojska 2,8%, trgovina, kredit i saobraćaj 2,7% i ostale djelatnosti 1,7% stanovnika.

Kako je većina stanovništva Đakovštine živjela na selu i bavila se kao glavnim zanimanjem poljoprivredom i stočarstvom, pogledat ćemo što su za njih značile agrarne promjene. Poslužit ćemo se podacima popisa poljoprivrednih gospodarstava iz 1931. godine. U tabeli br. 9 dajemo strukturu poljoprivrednih gospodarstava iz 1931. godine.

Tabela 9. – Struktura poljoprivrednih gospodarstava na području Đakovštine 1931. godine

Grupe gospodarstava po veličini zemlje (u jutrima)	Broj gospodarstava	%	Površina (u jutrima)	%
do 1	907	10,8	782	0,7
1 – 5	3639	43,5	17721	15,1
5 – 10	2228	26,6	27568	23,5
10 – 20	1238	14,8	28999	24,7
20 – 50	338	4,1	15344	13,1
50 – 100	19	0,2	2112	1,8
100 – 200	1	0,0	266	0,2
200 – 300	1	0,0	562	0,5
više od 300	1	0,0	24003	20,4
Ukupno	8372	100,00	117.357	100,00

Izvor: Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937., knj. VII, Beograd 1938., str. 104–105.

Više od polovice gospodarstava (54,3%) čine ona sa do 5 jutara zemlje, a raspolagala su samo s 15,8% površine. Srednji posjedi (od 5-20 jutara) u ukupnom broju činili su 41,4%, a raspolagali sa 48,2% površine. S 13,1% zemlje raspolagalo je 4,1% posjeda od 20-50 jutara. Samo jedan posjed (Đakovačke biskupije) raspolagao je s 20,4% raspoložive zemlje. Međutim, na tom posjedu bilo je pretežno šumsko tlo, osim obradive zemlje ostavljene u granicama zakona nakon agrarne reforme. U strukturi gospodarstava Đakovštine prevladavao je mali i srednji seljački posjed. Te dvije grupe gospodarstava činile su 95,7% od ukupnog broja gospodarstava, a raspolagala su sa 64% ukupne raspoložive zemlje. U grupi gospodarstava do 5 jutara zemlje na svako takvo gospodarstvo otpadala su u prosjeku 4 jutra zemlje. No, u toj grupi bilo je gospodarstava koja su raspolagala i s mnogo manje zemlje.

52 Mijo Mirković, Ekonomska struktura Jugoslavije 1918 - 1941, Zagreb, Školska knjiga, 1952., 19. Manji postotak poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu Hrvatske, odnosno samo 69,5%, navodi se u knjizi Vladimira Stjepetića, Kretanje i tendencije u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području NR Hrvatske, Zagreb, JAZU, 1959., 105.

Zaključak

Agrarne promjene do kojih je došlo u Đakovštini u međuraću, ali i ranije, umnogome su izmijenile strukturu tamošnjeg posjeda. Uspoređujući posjedovno stanje na osnovi rezultata dvaju spomenutih popisa gospodarstava (iz 1895. i 1931. godine) dolazimo do ovih zaključaka. U promatranom razdoblju došlo je od promjene strukture poljoprivrednih gospodarstava, kao posljedice u prvom redu dijeljenja većih i velikih posjeda i njihove parcelacije. Dijeli se i srednji seljački posjed, te posjedi seljačkih zadruga, koji prelaze na nove gospodare. U međuraću (1918.-1941.) na promjenu agrarne strukture uz te procese, koji se nastavljaju, djeluje uvelike i provedena agrarna reforma. U usporedbi sa stanjem 1895. godine, broj posjeda porastao je do 1931. godine za 1930 ili 23%. Sada više od polovice gospodarstava (54,3%) čine ona sa do 5 jutara zemlje, a ranije ih je bilo 31,7%. Dakle, bilježimo snažan porast broja te grupe gospodarstava. Sada takva gospodarstva raspoložu u prosjeku sa po 4 jutra, a ne kao prije sa 1,5 jutrom zemlje. Smanjen je broj najmanjih posjeda (do jednog jutra zemlje) u ukupnoj strukturi sa 16,7%, na 10,8%, što možemo pripisati uglavnom provođenju agrarne reforme. Gotovo se udvosturčio broj posjeda od 5 do 10 jutara zemlje. Oni čine 1931. godine 26,6% ukupnog broja posjeda, a raspoložu s 23,5% raspoložive zemlje. Taj je porast posljedica provedene agrarne reforme, ali i povećanja posjeda kupovinom zemlje. Smanjen je broj posjeda od 10 do 20 jutara. Oni su prije činili 26,3% ukupnog broja gospodarstava, a 1931. godine samo 14,8%. Osjetno smanjenje bilježi grupa gospodarstava sa 20 do 100 jutara zemlje. Ona su 1895. godine činila 23,5% ukupnog broja posjeda, a raspolagala su sa 40% ukupne raspoložive zemlje. Godine 1931. čine samo 4,3% ukupnog broja gospodarstava, a raspoložu sa 14,9% ukupne zemlje. Gospodarstva sa 100-200 jutara zemlje imala su sličnu sudbinu. Broj im je smanjen od 23 na jedno 1931. godine. Od deset posjeda s više od 200 jutara zemlje 1895. godine održala su se do 1931. godine samo dva. Ona raspoložu s 20,9% ukupne zemlje. Jedan od njih, veleposjed Đakovačke biskupije, raspolože s 20,4% ukupne raspoložive zemlje.

Procesi koje smo pratili u promatranom razdoblju utjecali su na promjenu agrarne strukture Đakovštine. Agrarne promjene išle su u pravcu drobljenja veleposjeda, pa većeg, a dijelom i srednjeg posjeda. Na njihovoj zemlji stvorena su nova gospodarstva. Povećan je broj seljačkih posjeda sa do deset jutara zemlje na račun kategorija većih posjeda. Situacija je 1931. godine bila takva da ti posjedi čine 80,9% njihova ukupnog broja, a raspoložu s 39,3% ukupne zemlje Đakovštine.

Napomena: Tekst je preuzet iz Povijesnih priloga, br. 10, 1991., str. 221-244

SUMMARY

AGRARIAN REFORMS IN ĐAKOVO-AREA FROM 1918 TO 1941

The author writes about the process of agrarian reforms on the territory of Đakovo-area from 1918 to 1941 explaining the situation which preceded the agrarian changes. She also explains political circumstances in the villages and names relevant elements of economic structure. The author analyzes the structure of land property according to its size, its position, ownership, nationality of its owner etc. The focus of the article lies on following the process of agrarian reforms which took place at the same time as internal colonizations (governmental, private and banal colonization). Analyzing this process, the author stresses some specific elements of the reforms in this area compared to other parts of the country. She also presents the legislative background as well as the organization and coordination of all institutions involved in carrying out both agrarian reforms and colonization.

